

человеческой свободы. – Львов, 1967. **6.** Кант И. Критика практического разума. Соч. в 6-ти томах. М.: «Мысль», 1965. – Т. 4. – Ч. I. **7.** Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза.//Психоанализ и культура. – М.: Юристь, 1995. **8.** Кочергин А. Н. Экология и техносфера. – М., 1995. **9.** Ленин В. И. Полн. Собр. соч. – Т. 29. **10.** Маркс К. и Энгельс Ф. Соч. – Т. 1. **11.** Маркс К. и Энгельс Ф. Соч. – Т. 2. **12.** Философская энциклопедия. – М., 1967. – Т. 4. **13.** Шопенгауэр А. О свободе воли. – Минск, 1997.

О. Бобіна

АКТУАЛЬНІСТЬ РЕВОЛЮЦІЇ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Революції в світі не закінчуються ніколи. З погляду психології, бажання здійснити революцію базується на непереможному міфі зафіксованому в людській свідомості, про можливість одночасного вирішення всіх проблем. З точки зору філософії, можливість революції обумовлюється дискусіями про можливість якісного стрибка.

Для України актуальність даної теми обумовлена рядом причин. На нашу думку, в соціально-гуманітарних науках України, зафіксовано хрестоматійні підходи і хрестоматійні образи класичних революцій. Ось чому перед науковцями стоїть завдання розширити коло дослідження цього феномену і по новому «прочитати», і пізнати як класичні революції так досвід інших революцій. Перед політиками стоїть завдання попередження і прогнозування соціальних конфліктів, які можуть набути форми революції.

Так звана «помаранчева революція» підштовхнула українську соціо-гуманітарну думку до активного аналізу феномену революції [1, с. 7-12]. Але така рефлексія, на нашу думку, була побудована більшою мірою на марксистських постулатах. Цей інтерес швидко вичерпався. Можна назвати лише окремих авторів, які звертають постійну, прискіпливу увагу на феномен революції в різноманітних контекстах [2]. Проблема революції майже не висвітлюється в вітчизняних підручниках з політичної науки і соціології. Чи не останньою, за часом появи, системною працею в українському інтелектуальному середовищі є монографія В. Якушика [3].

Західна теоретична думка почала осмислення феномену революції, в її класичному вияві, з XVII – XVIII ст. За чотириста років створено масив знань який важко піддається систематизації. Класик соціологічної думки П. Штомпка вимушений виділяти концепції революції, теорії революції, моделі революції [4, с. 367-389]. Західна політична наука і до сьогодні активно використовує для аналізу феномену революції класичні ідеї дослідників XVIII – початку XIX ст., теорії К. Маркса, Г. Лебона, П. Сорокіна. Разом з тим, в другій половині XX ст. з'являються теорії відносної депривації, як причини революції [5], спроба конфліктологічного аналізу революції [6],

структурна теорія революції політичні теорії революції Т. Скокпол [4, с. 381-386], досліджуються модернізаційні витоки революції [7]. Як би там не було всі ці теорії (ідеї, думки, концепції) є вагомим внеском в розуміння складного макросторичного феномену і наближують розв'язання «п'яти загадок» революції, які сформулював П.Штомпка [4, с.387].

Активна дискусія проблеми феномену революції ведеться в Росії. Слід визнати серйозну традицію наукового аналізу революції у наших сусідів, яка підтримується до сьогодні. Можна виділити кілька напрямків сучасної дискусії. По-перше, не припиняється аналіз класичних революцій [8]. По-друге, дискутуються проблеми пов'язані з революціями 1989р. в Східній Європі, та «кольоровими» і «квітчастими» революціями [9]. Але головною є дискусія і аналіз присвячений революціям в Росії в ХХ ст. Грунтовний, але дещо однобічний, на нашу думку, огляд цих дискусій подано в праці Г. Завалько [10, с. 174-212, 214-223].

В результаті цих інтелектуальних пошуків сформувався образ класичних революцій, який зафіксувався і в українській інтелектуальній традиції.

Політична наука і соціологія кінця ХХ початку ХХІ стст. відносить до «класичних» революцій революцію в Англії («Великий заколот», 1640-1660; «Славну революцію», 1688, Американську революцію (1774-1787), Французьку революцію (1788-1799), а також революції ХІХ–ХХ ст. Серед них європейські революції (1846-1848), Паризьку комуну (1870-1871), революції в Росії (1905, 1917-1920) і Китаї (1911-1948). Ці революції сформували особливу символіку і образ мислення, які зафіксувались, як в науці так і вже на глибинних рівнях структур масової свідомості. Досвід цих революцій став складовою частиною теоретичних постулатів сучасних ідеологій і соціо-політичної науки. Революційний досвід Європи довгий час розглядався як модель т.зв. модернізації (трансформації) для інших країн світу.

Хрестоматійний образ революції має декілька складових: насилля, новизна, всезагальність змін. Ці маркери застосовуються до аналізу самого революційного процесу, його причин і наслідків. Революція виступає як найбільш інтенсивний, насильницький і усвідомлений процес з усіх масових соціальних рухів. Сучасний образ революції містить максимальний вираз свободи волі і почуттів («свято революції»), технологічність (жодна революція не обходиться без чіткої організації і регламентації), розвинуту ідеологію соціального протесту. Особливе значення надається утопічному визвольному ідеалу. Цей ідеал базується на символіці рівності, прогресу, свободи і впевненості, що революція створює новий, кращий порядок. Прийнято вважати, що причинами революції є фундаментальні соціальні аномалії (зрушення), поєднання боротьби еліт з глибинними соціальними факторами – класовою боротьбою, появою нових соціальних груп і їхніх політичних організацій. Результати революції виявляються в таких вимірах. По-перше, відбувається насильницька зміна існуючого політичного режиму. Руйнується основа його легітимації і символіки. По-друге, відбувається зміна еліти (верхівки влади). Сходить з політичної арени еліта, яка не змогла

попередити революцію. В-третьох, відбувається зміни в усіх інституціональних сферах. В першу чергу в політиці і соціально-класових відносинах. Ці зміни призводять до модернізації соціального, політичного і економічного життя. Розширюються можливості політичної участі. В-четвертих, відбувається радикальний розрив з минулим. Хоча, ще А. де Токвіль вказував на відносність такого розриву. В-п'ятих, на думку «радикалів», революції змінюють не тільки інститути і функції. Революції породжують (створюють) «нову людину». «Нова» людина несе «нову» систему освіти, моралі, естетики, символіки. Ці п'ять рис є хрестоматійними і відображають в основному практику революцій XIX – поч. XX ст. [14, с. 45] Саме з таких позицій, в основному, аналізувались події т.зв. ”помаранчевої революції”. Цей хрестоматійний образ завів в методологічний кут дослідників і т.зв. революцій 1989р. [11, с. 34-35].

«Старе» прочитання революцій зосереджувалось в основному на революціях «знизу», на розгляді ролі народних мас в буржуазних революціях, та прогресивності пролетарських революцій. Крім того, коли ми говоримо про «нове» прочитання революції, маємо на увазі відхід від стандартного розуміння таких проблем як: умови і причини революції; характер (мета, сили) революції; співвідношення насилля (диктатури) і поміркованості в умовах революції; співвідношення внутрішніх і зовнішніх причин революції etc.

Так уже зараз ми можемо відмовитись від хрестоматійної думки про те, що революції відбуваються лише в умовах соціально-економічної кризи, економічного спаду. Хоч такі підходи все ще досить поширені. Один із експертів оцінюючи ситуацію на Донбасі зауважує: «Щоб люди тут, на сході України, вийшли на вулиці, почали бастувати і бити вітрини, потрібно, щоб у них нічого не залишилось. Зовсім нічого. Ні круп, ні солі, ні сірників» [12].

Необхідно визнати можливість революції, як «знизу» так і «зверху». Причому остання може бути не менш радикальною. У зв'язку з цим актуалізується питання про розрізнення, сутнісні риси і характеристики соціальної і політичної революції. Ось чому, можна говорити про соціальну революцію в Україні, яка відбувається з початком соціо-економічного і політичного реформування в другій половині 80-х – 90-х роках XX ст., а політична революція відбулась в 2004р. Відповідним чином можна підходити до аналізу цих процесів.

Пізнавальна цінність актуальності революцій не повинна обмежуватись «старими» революціями. Вважаємо за можливим необхідність соціологічного аналізу т.зв. української національної революції 1648-1676 рр. Українську національно-демократичну революцію 1917-1921 рр. можна дослідити не лише з позиції буржуазної чи пролетарської революції, а і через призму національно-визвольних революцій поч. XX ст. – мексиканської, китайської, турецької. Українська історична, соціологічна, політологічна думка повинна по-своєму осмислити революції XIX – XX століть в Латинській Америці. Одна з характерних рис цих революцій – їх розгортання в формально-

незалежних країнах, в умовах «будівництва» капіталізму. Як на нашу думку не знайшли інтелектуальної рефлексії в українському науковому середовищі (на відміну від російського) т.зв. антикомуністичні революції 1989-1990 рр. в Східній Європі.

Підкреслимо ще раз, повернення до дослідження революцій, дає можливість оволодіти не лише марксистським і немарксистським інструментарієм вивчення означених процесів [13]. Слід звернути увагу на конфліктологічну теорію (праці Л. Козера і Р. Дарендорфа), концепцію відносної депривації Т. Гарра, модернізаційну теорію Ш. Ейзенштадта, теорії перенапруження культурного потенціалу суспільства А. Бузгаліна і А. Колганов [13, с. 14-16], теорію «залежного розвитку» Р. Пребиша та теорію політаризму Ю. Семенова.

Наступне велике питання: «Чи є майбутнє у революції, чи залишається вона «локомотивом» історії?» На нашу думку, особливо актуальне це питання для т.зв. перехідних (транзитних) суспільств. Ця актуальність зберігається для нашого суспільства через «будівництво» одного із самих конфліктних суспільств. Революції залишаються актуальними для суспільств, які живуть і розвиваються в умовах циклічного часу, це стосується країн з залежними економіками і залежним розвитком.

В українському суспільстві уже зараз можна виділити об'єктивні причини можливої революції. Скажімо, конфліктність між фінансовими (спекулятивним) і промисловим капіталом (який працевлаштовує десятки і сотні тисяч працівників). Логіка капіталізму рано чи пізно призведе до зіткнення промислових робітників з буржуазією. Загострення конфлікту може відбутись через відносну бідність населення (ситуація соціальної відносної депривації, коли реальні можливості в задоволенні потреб знижуються на фоні зростання або збереження очікувань, або коли зростають очікування на фоні збереження можливостей), техногенну кризу або економічні проблеми. Досвід політичного життя примушує нас визнати можливість революції, як гострого політичного конфлікту.

Виникає питання про характер і шлях революції. Практика свідчить про можливість революційних (радикальних) перетворень «зверху», з боку влади. Ці революції будуть носити мирний характер, але спровоковані таким радикалізмом конфлікти, не обов'язково будуть розв'язуватись через конфліктне зіткнення. Для проведення такого типу революцій потрібно авторитетна влада, потужна адміністративна система, яка б проводила реформи, ясне і чітке усвідомлення – мети, результату.

За відсутності таких умов, актуально залишається революція «знизу». Революцію здійснюють ті, хто не може впливати на владні рішення, хто відсторонений від можливості самостійно впливати на своє становище, не може реалізувати себе. Це веде до появи ілюзії можливості радикальних і швидких змін. Ці зміни корегуються в антиреволюційній фазі, яка притаманна будь-якій революції.

Таким чином слід визнати, що революція залишається можливим виявом соціального і політичного конфлікту і в сучасний період розвитку

суспільства. Особливо це актуально для середньорозвинутих суспільств, які знаходяться в умовах залежного розвитку.

Ось чому все, що переживає сучасне українське суспільство, є соціальна революція, суть якої – перехід від однієї системи (з умовною назвою «соціалізм») до іншої (з умовною назвою «капіталізм»). Ця революція – мирна революція зверху (хтось називає це транзитом). В умовах такої революції відбуваються гострі політичні зіткнення, які можуть отримати назву політичної революції («революція на асфальті», «помаранчева революція»). На нашу думку, найближча перспектива України – продовження соціальної революції зверху, з періодичними «вибухами» політичних революцій нового зразка.

1. Мацієвський Ю. «Помаранчева революція» крізь призму міждисциплінарних соціальних досліджень // Політичний менеджмент. – 2005. - №5. – С.7-22. **2.** Колесов М.С. Философия революции: Эрнесто Че Гевара // Вестник Сев. ГТУ. Философия. – 2005 - №69. – С. 3-26; Колесов М.С. Философия революции: Режи Дебре // Там же – 2007. - №72. – С. 45-63; Романюк О. Посткоммунистичні революції // Політичний менеджмент. – 2005. - №4. – С. 16-27; Романюк О. Моделі посткоммунистичних трансформацій // Політичний менеджмент. – 2006. - №3. – С. 35-50. **3.** Якушик В.М. Проблемы теории революционно-демократического государства. – К.: УМК ВО, 1991. – 250с. **4.** Штомпка П. Социология социальных изменений / Пер. с англ. под ред. В.А. Ядова. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 416с. **5.** Davis J.C. Toward a theory of revolution // The American Sociological Review. – 1962. – XXVII (February); Gure T. Why Men Rebel – Princeton: Princeton University Press. – 1970; Гарр Т.Р. Почему люди бунтуют. – Спб.: Питер, 2005. – 461с. **6.** Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политической свободы. Пер. с нем. – М.: РОССПЭН, 2002. – 288с.; Його ж После 1989: Мораль, революция и гражданское общество. Размышления о революции в Европе. – М.: 1998; Козер Л.Л. Функции социального конфликта. Пер. с англ. – М., 1991. **7.** Eisenstadt S. Revolution and the Transformation of Societies – New York: Free Press, 1978; Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизации / Пер. с англ. А.В. Гордон под ред. Б.С. Ерасова. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 416с.; Hantington S.P. Political Order in Changing Societies. – New Haven: Yale University Press, 1968. **8.** Гениффе П. Террор: случайность или неизбежный результат революции. Из уроков Французской революции // Новая и новейшая история. – 2003. - №3; Согрин В.В. Война США за независимость как социально-политическая революция // Новая и новейшая история. – 2005. - №3. – С. 126-132; Семенов С.Б. Политические взгляды английских радикалов. – Самара: Изд-во Сам ГПУ, 1995. – 116с.; Якобинство в исторических итогах Великой французской революции // Новая и новейшая история. – 1996. - №5. – С. 73-99; Черняк Е.Б. Цивилизации и революции / Е. Черняк // Новая и новейшая история – №4. – С. 57-74. **9.** Демократическая революция в Центральной и Восточной Европе: десять лет спустя // Новая и новейшая история. – 2000. - №2. – С. 90-

1-5; Революции 1989 года в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. Взгляд через десятилетие. – М.: Наука, 2001. – 204 с.; Новопашин Ю.С. Антисоциалистические революции конца XX века // Вопросы истории. – 2006. - №9. – С. 87-98; Яжборовская И.С. Трансформация Восточной Европы в конце XX века // Вопросы истории. – 2007. - №6. – С. 17-36. **10.** Завалько Г.А. Понятие «революция» в философии и общественных науках: проблемы, идеи, концепции – М.: КомКнига, 2005. – 320с. **11.** Яжборовская И.С. Трансформация Восточной Европы в конце XX века // Вопросы истории. – 2007. - №6 – С. 17-36. **12.** Шибалов С. Заручники металу і капіталу / Євген Шибалов // Дзеркало тижня. – 2008.- №42 (721), 8 листопада. **13.** Бузгалин А.В., Колганов А.И. Социальная философия постсоветского марксизма в России: ответы на вызовы XXI века (тезисы к оформлению научной школы) // Вопросы философии. – 2006. - №6. – С. 3-25 **14.** Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизации / Пер. с англ. А.В. Гордона под ред. Б.С. Ерасова. – М.: Аспект Пресо, 1999. – 416 с.

В. Ханстантинов

ПОЛІТИЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ЗГОДИ

Досягнення толерантності, особливо в середовищі правлячої еліти, у відносинах влади й опозиції, у взаєминах перших осіб держави набуває сьогодні першочергової актуальності з огляду на фінансово-економічні труднощі, перманентну політичну кризу, соціальну напруженість, що постали як невідкладні питання на порядку денному українського політикуму, і що об'єктивно потребують від усіх політичних акторів діяти консолідовано, конструктивно, поєднувати зусилля.

Різні аспекти розвитку внутрішньополітичної ситуації в суспільстві в контексті розвитку загальнонаціональної консолідації досліджувались останнім часом такими вченими, як М.Михальченко, Ф.Рудич, С.Телешун, Т.Ткаченко, В.Бортников, Л.Нагорна, І.Кресіна, І.Побочий, І.Кіянка, О.Москаленко, С.Бондар, Н.Вінничук, О.Колтунов та ін. В той же час, на наш погляд, ще недостатньо висвітлені природа такого феномена як загальнонаціональна згода, місце і роль політичної толерантності як чинника її досягнення.

Метою даної статті є аналіз деяких особливостей політичної боротьби за умов сьогодення, що надають їй агресивно-непримиреного характеру, а також систематизація уявлень про сутність такого феномену як загальнонаціональна згода, про місце і роль політичної толерантності у її досягненні.

Сутність феномену загальнонаціональної згоди, на нашу думку, можна розгорнути за допомогою концепту *common good*, під чим, якщо звернутися